

Сімейне виховання в контексті історико-педагогічних досліджень

Сучасний етап розвитку України характеризується зростанням інтересу до минулого народу, його виховних традицій, історичних знань, до національної духовної ідеї. Без державної національної ідеї, без національної освіти й культури неможливо зрозуміти минулий, теперішній і майбутній економічний розвиток світу й окремих країн, людства чи конкретних націй.

Держава тією чи іншою мірою регулює всі сфери діяльності суспільного організму. Однією із ключових проблем державотворення є виховання молодого покоління з урахуванням усіх складових, усіх ланок, які виконували і виконують організаційну і виховну функцію розвитку особистості.

В реалізації цих завдань значне місце належить сім'ї, де дитина народжується, формуються основи її характеру, ставлення до праці, моральних цінностей. Батьки й матері є носіями суспільних норм, традицій, моралі, які передаються із покоління в покоління і закріплюються в життєвому досвіді дітей.

Актуальність підвищення виховного потенціалу сім'ї обумовлена тим, що сім'я як соціальний інститут відповідальна за весь комплекс відтворення людини, вона є для дитини тією мікромоделлю суспільства, через яку засвоюється його духовна культура.

Змінюється соціальний статус дитини, її життєдіяльність. Особливо сьогодні гостро постала потреба у розв'язанні такої проблеми, як стосунки дітей і дорослих. Нагальним, на нашу думку, є саме сьогоднішній підхід науковців, практиків, соціологів, психологів, політологів до дітей, історії дитинства, до запитів, інтересів, прагнень дитини, до вивчення внутрішнього світу дитини на гуманістичних засадах. Все це веде до перегляду не тільки психолого-педагогічних аспектів розвитку дитини, а й до розробки нових концептуальних положень виховання дітей різними соціальними інституціями, особливо сім'єю.

Через виховання в сім'ї зберігаються і передаються із покоління в покоління поняття про моральне і безморальне, про прекрасне і огидне, про особисте розуміння свого "я" в суспільстві, отже, саме в сім'ї формуються ціннісні орієнтації дитини.

Проблема формування ціннісних орієнтацій викликана багатьма факторами соціально-політичного, соціально-економічного розвитку суспільства. І сьогоднішні проблеми життя в Україні пов'язані з протиріччями між ціннісною дезорієнтацією суспільства (втрата комуністичних ідеалів) і вимогами нової парадигми виховання. Перед вчителями, батьками, управлінцями усіх рівнів постало досить складне завдання: на яких принципах і цінностях повинна вибудовуватися сучасна система освіти і виховання. Сім'я, яка дещо втратила виховну функцію, поетапно має повернутися до вирішення своїх традиційних завдань: формування вищих моральних, трудових, громадянських, естетичних рис особистості, загальнолюдських і національних ціннісних орієнтацій.

Історичний шлях розвитку України доводить, що найбільш стійким, соціально й духовно значущим елементом у вихованні особистості є сім'я. Вона зберегла і залишила нам в спадок тисячолітню народну культуру, цінності, які ми до цього часу не вміємо використовувати в повній мірі.

Уже достеменно доведено, що ніякими суспільними закладами адекватно сім'ю замінити неможливо, батьки постійно піклувалися і піклуються про виховання і навчання дітей. Саме в сімейній атмосфері дитина природнім шляхом і найбільш ефективно отримує першу соціалізацію, а уроки сімейного виховання проносить через все життя і вони багато в чому визначають її долю і життєвий шлях.

Проблема активізації сучасної сім'ї як соціокультурного середовища виховання і розвитку дитини є сьогодні виключно актуальною.

Пошуки шляхів подолання загальної кризи нашого повсякдення вимагають визначення можливостей сім'ї у формуванні моральних якостей дитини сьогодні та прогнозування напрямків розвитку сімейного виховання у майбутньому з урахуванням національних особливостей.

Не менш важливе значення має погодженість усіх соціальних ланок у формуванні особистості: сім'ї, школи та громадськості. У державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI століття) вказується на важливість виховання поваги до батьків, жінки-матері, забезпечення духовної єдності поколінь. Одним із шляхів невідкладного вирішення цих питань є організація сімейного виховання та освіти як важливої складової виховного процесу, забезпечення взаємодії сім'ї та школи.

Глибоке вивчення історико-педагогічної та психологічної літератури показало, що вітчизняна педагогіка на всіх етапах свого історичного розвитку приділяла велику увагу проблемі формування особистості в сім'ї та взаємодії сімейного і громадського виховання.

Звернутись до сім'ї і сімейного виховання в історико-педагогічному аспекті спрямовує те, що протягом всього розвитку суспільства вони були особливими об'єктами політики і пропаганди кожної держави, кожного уряду, що виховання дітей в сім'ї залежало від багатьох чинників:

1) Соціальних функцій сім'ї:

- економічної, матеріально-господарської, господарсько-побутової (сама трудова діяльність батьків впливала на виховання дітей);
- репродуктивної – дітонародження (нормативна база, законодавство України);
- виховної;
- рекреативної-відповідальна;
- комунікативної – спілкування;
- регулятивної – система регуляції відносин кожного члена сім'ї з іншими людьми, з усім суспільством;
- феліцітологічної – об'єднує всі, "феліците" в перекладі з латинської "щастя" (створення умов для щастя кожному члену сім'ї).

2) Кількісних параметрів:

- одnodітні, малодітні, багатодітні.

3) Складу сім'ї:

- неповна сім'я – один з батьків;
- проста – батьки і діти, які живуть окремо від старших і других родин;
- складна (розширена) – представники декількох поколінь;
- велика сім'я, яка складається із трьох, або більше сімейних пар.

4) Типу керівництва сім'єю:

- егалітарна (рівноправна) сім'я (сьогодення);
- авторитарна – на безперечному підкоренні одного члена сім'ї іншому (матріархальний, патріархальний тип);
- сімейний уклад, побут, спрямованість (переважання тих чи інших цінностей);
- бівуачний тип (багато подорожей, туристичних поїздок).

5) Однорідності соціального складу:

- соціально-гомогенний (належність до певних слоїв суспільства: робітники, службовці, люди-мистецтва);
- соціально-гетерогенні (різномірні) – різна освіта, різні професії, різні інтереси виробничого спрямування, переважають авторитарні стосунки (досить висока соціальна, сімейна активність – веде до більшого прагнення до самоосвіти, до самовдосконалення).

6) Якості взаємовідносин у сім'ї:

- щасливі, благополучні за словами Л.М. Толстого, всі “схожі одна на одну” (Пьер з Наташою Ростовою і Марія Волконська з Миколою Ростовим), (але вони зовсім відмінні);
- стійкі;
- проблемні;
- конфліктні;
- соціально-неблагополучні (педагогічно запущені діти);

- дезорганізовані сім'ї (у 90% дітей із таких сімей діти мають відхилення у поведінці).

7) Типу споживчої поведінки:

- фізичний тип (на першому місці проблеми біологічного характеру, звідси інтереси і цінності всіх членів сім'ї: їжа, одяг);
- інтелектуальний тип поведінки (перевага віддається книзі);
- змішаний тип (гармонійно поєднуються інтереси, потреби матеріальні і навіть фізіологічні з інтересами духовними, культурними).

Таким чином, така складна, інтегрована, комплексна, багаторівнева проблема, як сім'я і виховання дітей в сім'ї, може розглядатися як: соціальна, культурологічна, географо-демографічна, нормативно-правова (законодавча), історична, педагогічна проблема.

У вивченні цих питань з позиції історико-педагогічного дослідження є досить актуальним. Сьогодні маємо констатувати, що історико-педагогічні дослідження посідають чільне місце в науці України, університетській освіті. Інтерес до історико-педагогічних досліджень значно зріс серед науково-педагогічної громадськості. В більшості розглядаються історіографічні аспекти історії педагогіки, зміст самої історико-педагогічної науки, висвітлюються історико-педагогічні аспекти як інноваційні, розглядається взаємозв'язок між розвитком історії педагогіки, педагогіки та історії культури, історичної науки в цілому. Змінюється зміст самої історико-педагогічної науки. Стає нагальним вивчення не тільки основних етапів розвитку освіти в Україні, розкриття загальних питань навчання, виховання і управління в українських школах, а й об'єктивне розкриття висвітлених явищ, подій і фактів, які в певні історичні умови за певних ідеологічних умов не висвітлювалися або висвітлювалися упереджено.

Аналіз філософської, соціально-психологічної, науково-педагогічної, історико-педагогічної літератури дає можливість стверджувати про

необхідність докладного і всебічного вивчення історії розвитку та становлення сімейного виховання в Україні з метою усвідомлення сенсу цього історико-педагогічного досвіду минулого, змісту, форм і методів виховання дітей в українській сім'ї, і визначення шляхів сучасного розвитку сім'ї та виховання дітей батьками. Історія свідчить, що до проблеми дитинства, основ сімейного виховання зверталися філософи, політики, вчені: Д.Локк, Жан-Жак Руссо, Й.Песталоцці, Філіп Ар'єс, представники епохи Відродження і Просвітництва, Реформаторства (кінець ХХ століття). Зарубіжна педагогіка, класична зарубіжна педагогіка сприяли становленню інституту сімейного виховання і успішній реалізації цих положень в житті різних країн світу.

На всіх історичних етапах розвитку Української держави українська сім'я виховувала дітей на національній основі, виховувала у дітей національну самосвідомість, розуміння історії, культури рідного народу. Ці питання були предметом уваги українських педагогів кінця ХІХ – початку ХХ століття: Б. Грінченка, М.Драгоманова, П.Лубенця, Я.Чепіги, Я.Мамонтова.

За ідеологічних і політичних причин система сімейного виховання, погляди українських педагогів, просвітників, літераторів, української інтелігенції на такі важливі життєві питання упродовж всього радянського періоду життя України розглядалися, обґрунтовувалися і висвітлювалися тенденційно, з ідеологічних позицій (класово-партійних). Досить різким було ставлення офіційної радянської педагогіки до національних традицій у вихованні у 50-60 рр. ХХ століття, як і до самого просвітництва в Україні. І тільки в середині 60-х років ХХ ст. В Сухомлинський звернувся до проблеми всебічного, гармонійного розвитку дитини, її прав і свобод через соціальне середовище, школу, сім'ю і громадськість.

Такий підхід привів до того, що досвід виховання дітей в українській родині не розглядався, не вивчався ні історією педагогіки, ні педагогікою, що в навчальних курсах педагогічних навчальних закладів, програмах, підручниках до цього досвіду, до цієї історично вивіреної системи національного виховання

в українській сім'ї (навіть в підручниках з історії), науковці, викладачі вищих навчальних закладів, педагоги не зверталися.

На сучасному етапі реформування суспільно-економічних відносин, реформування освіти, загострення загальних проблем виховання і, насамперед, в сім'ї, вивчення історичного досвіду українського народу з проблем сімейного виховання, реалізація традицій, звичаїв, методів і прийомів виховання в сім'ї є нагальною потребою в історико-педагогічних дослідженнях.

Вивчення і осмислення традицій, звичаїв, особливостей у вихованні дітей в Україні у різні історичні періоди дають можливість розглянути історію сімейного виховання (виховання в сім'ї) (будемо брати цей термін, так як будемо виходити із соціально-педагогічної функції сім'ї) як цілісний процес, встановити взаємозалежність провідних закономірностей розвитку історико-педагогічної науки в контексті соціально-економічного, політичного і культурологічного розвитку України.

Засвоєння традицій, звичаїв, змісту виховання дітей у сім'ї, просвітницького, науково-педагогічного доробку, накопиченого в Україні, дасть можливість розв'язати нагальні питання сімейного виховання, сприятиме пошуку нових напрямів розробки національної системи виховання дітей та молоді, дозволить критично проаналізувати підходи до такого важливого питання, як виховання дітей в сім'ї у різні історичні періоди розбудови української держави і на цій основі вибудувати генезу сімейного виховання в Україні, сформулювати концептуальні засади розвитку сімейного виховання, прав і свобод дитини в Україні.

